

**SOCJOLOGICZNE
I PSYCHOPEDAGOGICZNE
ASPEKTY
PRZEMOCY**

**POD RED.
JOANNY
WAWRZYŃIAK**

Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi
Łódź 2011

Spis treści

Joanna Wawrzyniak	
Wstęp 7
Jan Maciejewski	
Przemoc w społeczeństwie. Wybrane aspekty socjologiczne 15
Sabina Krawiec	
Niektóre uwarunkowania przemocy w Polsce. Aspekty socjologiczne 29
Małgorzata Markiewicz-Matyja	
Przemoc jako zjawisko społeczne 41
Krzysztof Świdorski	
Przemoc jako problem społeczny XXI wieku – analiza socjologiczna 47
Renata Szczepanik	
Kulturowo-społeczna „pleć” agresji. Perspektywa pedagogiczna 57

Henryk Kaczorowski	
Mobbing. Niektóre aspekty socjologiczne 69
Katarzyna Dojwa	
Mobbing jako forma przemocy.	
Społeczne tło występowania zjawiska w Polsce 83
Katarzyna Baranowska	
Przemoc w miejscu pracy 101
Barbara Wiśniewska	
Zespół dziecka potrząsanego (Shaken Baby Syndrome)	
jako jedna z form przemocy w rodzinie 113
Magdalena Błędowska, Anna Łyskawa	
Wpływ postaw rodzicielskich	
na zachowania agresywne dzieci 121
Piotr Dzieduszyński	
Poziom agresji wychowanków domów dziecka	
z doświadczeniem przemocy w rodzinie	
(komunikat z badań) 133
Monika Wiktorowicz	
Proces formowania się osobowości osób	
wywodzących się z rodzin patologicznych.	
Socjologiczna charakterystyka badań 147
Daria Modrzejewska	
Nauczyciel wobec zjawiska przemocy psychicznej	
w klasie szkolnej 159
Ewa Ruszkowska	
Działania WODN wspierające nauczyciela	
w pracy nad agresją 165

Krystyna Baszak	
Patologia społeczna i przemoc nieletnich.	
Wybrane aspekty socjologiczne 173
Izabela Budzyńska-Jewtuch, Mariola Świdarska	
Zjawisko agresji i przemocy w szkole a poziom edukacji 183
Małgorzata Bednarczyk	
Diagnoza agresji i przemocy	
wśród młodzieży liceum ogólnokształcącego	
– raport z badań przeprowadzonych w LO w Sieradzu 195
Marcin Liberacki, Dariusz Becmer	
Agresja w szkole podstawowej i gimnazjum.	
Wybrane aspekty socjologiczne 207
Tamara Zacharuk	
Przemoc w szkole zagrożeniem	
poczucia bezpieczeństwa uczniów 219
Adriana Wiegerová	
Projekt tematów wychowania antynarkotykowego	
w programach nauczania I stopnia w szkołach	
podstawowych w Czechach i na Słowacji 231
Marta Lebedzik, Mariola Świdarska	
Obrazy przemocy w komiksach 239
Lucyna Piekarska	
Przestępczość w sieci i jej wpływ na młodego człowieka.	
Wybrane aspekty socjologiczne 245
Ks. Mirosław A. Michalski, Magdalena Zaporowicz	
Stowarzyszenie „Azyl” Na Rzecz Pomocy	
Kobietom i Dzieciom Ofiarom Przemocy 257

Joanna Wawrzyniak	
Przemoc w starości265
Adam Wierzbicki	
Zjawisko przemocy wśród żołnierzy zasadniczej służby wojskowej. Wybrane zagadnienia socjologiczne275
Irena Tomys	
Formalne członkostwo a rzeczywiste uczestnictwo społeczne – problem marginalizacji społecznej293
Ewa Nitecka-Rychlik	
Mediacje jako procedura umożliwiająca redukowanie przemocy i zachowań agresywnych307
Autorzy publikacji319

Joanna Wawrzyniak

Wstęp

Przemoc jest zjawiskiem występującym coraz powszechniej. Każdego dnia znajdujemy doniesienia w mediach o krzywdach wyrządzonych ludziom przez inne jednostki, o maltretowaniu słabszych – dzieci, osób starszych, o znęcaniu się nad najbliższymi, o agresji wobec podwładnych czy osób zależnych w jakikolwiek sposób. Wykorzystujemy swoją przewagę, władzę, siłę do sprawiania cierpienia innym lub przeciwnie: demonstrujemy własną bezsilność i potrzebę czyjejś uwagi, sprawiając ból, poniżając, zmuszając do uległości czy szukania pomocy.

Wśród wielu zatrważających zjawisk obserwujemy jeszcze jedno – przemoc staje się towarem sprzedawanym w licznych programach telewizyjnych, główną atrakcją filmów czy gier komputerowych. Ma swojego „odbiorcę” wśród niemal wszystkich grup wiekowych. Stała się zatem przemoc swoistym rodzajem rozrywki, zabawy. Choć przemoc, agresja jako forma zachowań społecznych istniała od zarania dziejów we wszystkich kulturach i religiach, to właśnie obecnie obserwujemy zjawisko swoistego rozkwitu, eskalacji przemocy, a równocześnie wzrastającego nią zainteresowania.

Z powodu specyfiki przemocy jako zjawiska społecznego – jej form, rodzajów, czynników generujących, mechanizmów działania – nie jest

łatwe jednoznaczne określenie jej źródeł, a tym bardziej sposobów profilaktyki oraz terapii. W związku z licznymi stereotypami i mitami funkcjonującymi w poszczególnych populacjach społecznych (mit „uległej żony”, błędnie pojmowany sens *władzy rodzicielskiej*), nie potrafimy skutecznie sprzeciwiać się przemocy, przeciwdziałać jej.

Czy przemoc jest zjawiskiem w jakiś szczególnie sposób przypisanym konkretnym rolom zawodowym lub społecznym? Jakie są oblicza przemocy? Czy istnieje uniwersalna charakterystyka sprawcy przemocy i jego ofiary? Czy są sfery życia i grupy społeczne całkowicie od niej wolne? Co społeczeństwo, system prawny i oświatowy może zrobić w kwestii polepszenia skuteczności przeciwdziałania, ochrony przed przemocą?

Wiele takich i podobnych pytań, na które chcielibyśmy znać odpowiedź, wyznacza obszar badań i poszukiwań zarówno naukowców, jak i praktyków – pedagogów, kuratorów, terapeutów, pracowników socjalnych.

Do dyskusji nad tą problematyką chcemy włączyć się w postaci niniejszej monografii, będącej interdyscyplinarną i wieloaspektową prezentacją stanowisk przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych oraz działaczy wielu sfer społecznych.

Jan Maciejewski definiuje znaczenie przemocy w zależności od podejścia teoretycznego przyjmowanego na gruncie socjologii. Prezentując typologię konfliktów oraz ich znaczenie w codziennym funkcjonowaniu społeczeństwa, umiejscawia przemoc i agresję w obszarze skutków sytuacji konfliktowych i konfliktogennych. Autor zaznajamia nas z socjologicznymi aspektami przemocy. Posługując się klasyczną analizą relacji między jednostką a społeczeństwem, wysuwa tezę o wpływie czynników społecznych na decyzję o popełnieniu samobójstwa przez jednostkę doświadczającą agresji.

Sabina Krawiec prezentuje w swym artykule charakterystykę czynników sprzyjających występowaniu przemocy oraz tych, które ją warunkują w kontekście rozwoju cywilizacji. Klasyfikacja determinantów krzywdzenia jest tu ukazana w postaci roli czynników chroniących przed krzywdzeniem i jemu sprzyjających. Poznajemy też społeczną percepcję przemocy – głównie w kontekście stereotypów i sądów o charakterze

obyczajowym na temat przemocy – w większości nieprawdziwych, lecz funkcjonujących i wciąż generowanych w naszym społeczeństwie.

Małgorzata Markiewicz-Matyja ukazuje przemoc jako sposoby dochodzenia swoich racji oraz potwierdzania władzy stosowane w najbliższym otoczeniu. W każdym z kontekstów przemoc jest definiowana bardzo szeroko jako działania zagrażające zdrowiu, ujemnie wpływające na rozwój psychospołeczny i fizyczny. W prezentowanych przez autorkę kontekstach przemocy ulegają osoby uznawane za „słabe” w danych strukturach i środowiskach, najczęściej: starsi, dzieci, kobiety.

Przemoc jako główną przyczynę wypadków śmiertelnych w nowoczesnych społeczeństwach prezentuje **Krzysztof Świdorski**, ujmując zjawisko w kategorii bezprawia, stosowania przymusu, prześladowania, dyskryminacji, groby i szantażu. Autor ukazuje również niedostatek i brak więzi jako główne źródła przemocy w rodzinie.

W artykule **Renaty Szczepanik** płęć przedstawiona zostaje jako podstawowy determinant ról społecznych oraz wynikających z ich pełnienia skłonności do agresji. Autorka zwraca uwagę na proces gromadzenia tych skłonności w fazie socjalizacji, dla których znamienne są choćby odmienne sposoby wychowywania chłopców i dziewcząt. Odmienność ta jest uwarunkowana dychotomią świata, którą autorka określa jako męski – silny i ekspresywny oraz żeński – kruchy i uległy.

Henryk Kaczorowski opisuje mobbing jako patologiczną formę interakcji społecznych, którą socjologowie interesują się stosunkowo od niedawna. Charakteryzuje tę formę przemocy w kontekście celów, jakie w zamierzeniu mobbera mają być dzięki niej osiągnięte, a także skutków, do jakich prowadzi to nieetyczne zachowanie w środowisku zawodowym. Interesującą i szeroką typologię przyczyn występowania mobbingu autor buduje na czynnikach społecznych, wewnątrzawodowych oraz na cechach ofiary.

Społeczne tło występowania mobbingu opisuje **Katarzyna Dojwa**, posługując się uznanymi w tej dziedzinie teoriami. Wychodząc poza obszar zawodowy, autorka charakteryzuje kolejne sfery występowania mobbingu wraz z klasyfikacją jego przyczyn i typologii ofiar.

Kontynuując rozważania na temat przemocy w środowisku zawodowym, **Katarzyna Baranowska** przedstawia specyfikę ludzkich interakcji

w miejscu pracy. Opierając się na klasycznych teoriach psychoanalitycznych, opisuje zarówno działania ludzkie potęgujące niekorzystne zjawiska w kontaktach międzyludzkich, jak i te zmierzające do rozwiązywania sytuacji konfliktogennych.

Barbara Wiśniewska skupia naszą uwagę na zjawisku mało znanym, jakim jest syndrom dziecka potrząsanego – zjawisko wynikające z zamierzonego bądź nieuświadomionego postępowania (najczęściej) rodziców względem dziecka. Autorka analizuje zjawisko pod względem statystycznym oraz klinicznym, co pozwala jej wyciągnąć wnioski o świadomym i/lub zamierzonym działaniu agresywnym stosowanym względem dziecka przez dorosłych. Podkreślając dynamikę symptomów oraz prognozy dotyczące stanu psychofizycznego ofiar, autorka nakreśliła bardzo wyraźnie medyczny aspekt przemocy.

Magdalena Błędowska i Anna Łyskawa prezentują teoretyczno-empiryczny materiał na temat związku z postawami prezentowanymi przez rodziców w procesie wychowania a zachowaniami agresywnymi ich dzieci. Sformułowane grupy zjawisk wpływających na kształtowanie się zachowań agresywnych u dzieci podkreślają wagę sfery wzajemnych kontaktów uczuciowych, stosowania wzmocnień w wychowaniu oraz dostarczania odpowiednich wzorów zachowań.

Piotr Dzieduszyński w raporcie z badań nad poziomem agresji wśród dzieci doświadczających przemocy w rodzinie formułuje wniosek o międzypokoleniowej transmisji przemocy i agresji. Autor zwraca naszą uwagę na wagę zarówno doświadczania przemocy ze strony najbliższych, jak i obserwowanie tego rodzaju wzorów zachowań w rodzinie. Zdaniem autora raportu czynniki te prowadzą do stosunkowo wysokiego poziomu przejawianej agresji u dzieci przy niskim poziomie samokontroli tego typu zachowań, co badacz ilustruje dokładnymi danymi oraz uzasadnia merytorycznie.

Monika Wiktorowicz opisuje, jak w zależności od form patologizacji środowiska rodzinnego formuje się osobowość dziecka w nim wzrastającego, czego początkiem jest proces podejmowania i pełnienia specyficznych ról, w jakie wchodzi np. dzieci alkoholików. Zagadnienie powielania wzorów, jakie dziecko obserwuje we własnej patologicznej rodzinie oraz zjawisko nie ulegania takim wzorom we własnym

postępowaniu, autorka przedstawia i analizuje za pomocą badań prowadzonych metodą biograficzną, gdzie istotne są czynniki zarówno subiektywne, jak i obiektywne w doświadczaniu konkretnych zdarzeń i sytuacji. Metoda ta zwraca uwagę na najczęściej stereotypowe (nieprawdziwe) podejście do kwestii osób wywodzących się z rodzin patologicznych.

Daria Modrzejewska przedstawia zjawisko przemocy rówieśniczej – w szczególności występującej w klasie szkolnej – problemu coraz bardziej nurtującego pedagogów i wychowawców z powodu systematycznego narastania. Klasyfikacja tego rodzaju przemocy uświadamia nam różnorodność jej form i sfer życia społecznego, jakich dotyka.

Ewa Ruszkowska jako nauczyciel Wojewódzkiego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Sieradzu opisuje działania podejmowane przez tę placówkę w celu wspierania pedagogów w pracy nad agresją. Opierając się na celach działalności Ośrodka, opisuje strategię działań, umożliwiających nauczycielom doskonalenie i zdobywanie nowych kompetencji w zakresie pracy z agresywnymi uczniami oraz sposoby podnoszenia jakości pracy placówek oświatowych i wychowawczych.

Krystyna Baszak ukazuje przestępczość nieletnich w kontekście ról społecznych. Opierając się na statystykach, analizuje najczęściej występujące rodzaje przestępczości w tej populacji oraz wskazuje na czynniki sprzyjające jej występowaniu. Autorka zwraca uwagę na istnienie i rozwój uczuć wyższych oraz więzi międzyludzkich (rodzinnych) jako jednego z głównych sposobów przeciwdziałania prostytutce, alkoholizmowi oraz narkomanii wśród nieletnich.

W artykule **Marioli Świdorskiej i Izabeli Budzyńskiej-Jewtuch** znajdujemy wyniki badań przeprowadzonych wśród uczniów szkół trzech kolejnych szczebli na temat związku poziomu agresji z poziomem edukacji. Wynik uświadamia nam, że szkoła przestała być miejscem wolnym od przemocy i agresji, a jej formy są coraz liczniejsze i wyszukane. Próba klasyfikacji przyczyn tego rodzaju zjawiska zwraca uwagę na fakt, że źródłem agresji wśród uczniów są także sytuacje zupełnie nie związane z poziomem edukacji ani z działalnością szkoły.

Kolejnym raportem jest doniesienie z badań nad zachowaniami agresywnymi przeprowadzonych w liceum przez **Małgorzatę Bednarczyk**.

Przedstawia ona agresję jako zjawisko coraz częściej występujące, lecz także często niezgłaszane lub ukrywane zarówno przez uczniów, jak i nauczycieli. Dodatkowo autorka wspomina w swoim raporcie o tym rodzaju przemocy, jaki doświadczany jest także przez nauczycieli ze strony uczniów.

Szereg zaleceń autorki dotyczących zapobiegania i przeciwdziałania przemocy przedstawionych z punktu widzenia pedagoga szkolnego zdaje się być zasadnymi w kontekście analizy wyników przeprowadzonych przez nią badań.

Marcin Liberacki i **Dariusz Becmer** w swoim artykule zwracają uwagę na źródła przemocy i agresji, jaka ma miejsce wśród dzieci szkoły podstawowej i gimnazjum. Odwołując się do zjawiska „fali”, wskazują na to, jak poważnie proceder ten poszerzył zakres i obszar występowania. Źródłem tej niekorzystnej sytuacji autorzy upatrują w kilku sferach społecznego funkcjonowania człowieka – w rodzinie, szkole, kręgach rówieśniczych oraz mediach. Analiza funkcjonowania tych obszarów nie wyczerpuje jednak problemu – co podkreślają autorzy, zachęcając do refleksji nad rolą i zadaniami systemu oświaty i edukacji.

Rozważania **Tamary Zacharuk** nad poczuciem bezpieczeństwa uczniów w kontekście zagrożenia agresją w szkole oscylują w obszarze zachowań, jakie mogą być wskaźnikami poziomu odczuwanego zagrożenia w tych placówkach. Autorka podaje również propozycje możliwych działań, angażujących nie tylko uczniów i nauczycieli, lecz także rodziców oraz najbliższe otoczenie i służby – prowadzących do niwelowania takiego dyskomfortu u uczniów.

Adriana Wiegerova opisuje specyfikę działań profilaktycznych prowadzonych w szkołach podstawowych w Czechach i na Słowacji. Autorka pisze o dylematach nauczycieli i twórców programów dotyczących ich zastosowania na poszczególnych szczeblach edukacji. Opierając się na swoim doświadczeniu wykładowcy Uniwersytetu w Bratysławie, prezentuje niezwykle interesujący pomysł zaangażowania w konstruowanie treści programowych poszczególnych dziedzin wychowania studentów kierunków pedagogicznych.

Zagadnieniem przemocy popularyzowanym na stronach komiksu zajęły się **Marta Lebedzik** i **Mariola Świdarska**, opierając się na przesłankach o wysokiej popularności i powszechnej dostępności tego

rodzaju literatury. Nasycenie niekorzystnymi zjawiskami treści prezentowanych na stronach komiksu autorki analizują poprzez postacie bohaterów, stopień moralności treści, brutalność akcji, przekazywane idee i przemycane hasła – ich wartość wychowawczą.

Tematykę mediów w kontekście propagowania przemocy kontynuuje **Lucyna Piekarska**, prezentując wpływ, jaki na młodzież wywiera coraz powszechniejsze zjawisko przestępczości w sieci. Autorka umiejscawia to zagadnienie w obszarze problematyki wartościowego spędzania czasu wolnego przez ludzi młodych – najczęściej będących jeszcze uczniami. Prezentuje także możliwy wpływ niekorzystnych zjawisk odnajdywanych w sieci, jak choćby pornografia, na młodego użytkownika z uwzględnieniem stanu jego psychiki, osobowości oraz role i zadania rodziców oraz wychowawców do spełnienia w działaniach edukacyjnych i profilaktycznych w tym zakresie.

Magdalena Zaporowicz i **ks. Mirosław Michalski** opisują z wszechmiar wartościową działalność hostelu dla matek i dzieci będących ofiarami przemocy, powstałego przy parafii Kościoła Polskokatolickiego p.w. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Toruniu. Prezentacja form pomocy, jaka kierowana jest do osób tam trafiających oraz program działań, dorobek, osiągnięcia w zakresie socjalno-prawnym na rzecz podopiecznych stanowią istotną wskazówkę w poszukiwaniu rozwiązań w pracy z ofiarami przemocy, najczęściej domowej.

Problem przemocy dotyczącej osoby starsze opisuje **Joanna Wawrzyniak**, analizując zjawisko występujące zarówno w środowisku rodzinnym, jak i w placówkach opiekuńczych. Mnogość form krzywdzenia osób starszych, niedostatek profesjonalnej kadry socjalnej, interwencyjnej i terapeutycznej oraz trudna wykrywalność tego zjawiska stanowią główny problem w radzeniu sobie z problematyką, mimo istnienia programów profilaktycznych i podejmowania działań zaradczych w pracy socjalnej.

Adam Wierzbicki opisuje zjawisko przemocy wśród żołnierzy, popularnie zwane „falą”. Umiejscawiając je w obszarze patologii, przedstawia charakterystykę subkultury żołnierskiej. Prezentuje obszerny zakres możliwych działań profilaktycznych, upatrując przyczyn występowania problemu w trudnościach godzenia pełnionych przez wojskowego ról, któremu towarzyszy skomplikowany proces adaptacji do

nowych – trudnych warunków oraz depersonalizacji, typowy dla pełnienia służby.

Problem marginalizacji społecznej jako zjawiska o charakterze pejoratywnym opisuje **Irena Tomys**. Procesowi marginalizacji, będącej zaprzeczeniem uczestnictwa oraz działań obywatelskich, solidarnościowych autorka przypisuje wywoływanie i sprzyjanie agresji oraz przemocy. Zwraca naszą uwagę na fakt, że proces ten wywołuje kategoryzowanie ludzi na *obcych* i *swoich*, czyli *gorszych* i *lepszyc*, co powoduje dyskryminację i uprzedzenia wobec osób pod jakimś względem odmiennych. Artykuł jest tym cenniejszy, że poparty materiałem badawczym z prezentowanego obszaru.

O wadze mediacji w sytuacjach konfliktowych pisze **Ewa Nitecka-Rychlik**, prezentując te formę dochodzenia do kompromisu jako nieocenioną, choć zbyt rzadko stosowaną. Szeroka gama możliwości zastosowania mediacji w poszukiwaniu rozwiązań spraw trudnych i nieakceptowanych społecznie niesie, zdaniem autorki, znaczne szanse na polepszenie funkcjonowania wielu sfer życia społecznego, w tym: rodziny, szkoły oraz współpracy w środowisku zawodowym.

Przedkładając niniejszą monografię, mamy nadzieję, że przyczynimy się do poszerzenia wiedzy na temat zjawiska szeroko pojmowanej przemocy – jej mechanizmów, zakresu występowania, determinantów, źródeł oraz implikacji.

Mamy nadzieję ukazać przemoc w sposób interdyscyplinarny i wielokontekstowy: zaprezentowane stanowiska i wyniki badań przedstawiają bowiem przedmiot naszych rozważań w ujęciu makroperspektywicznym – socjologicznym i socjokulturowym oraz mikroperspektywicznym – psychopedagogicznym.

Zachęcamy do podejmowania dyskusji i poszukiwań kierunków rozwiązań w każdym z kontekstów występowania zjawiska, jakkolwiek mamy świadomość, iż jest to zadanie niełatwe i złożone.

Upatrujemy dodatkowych możliwości na poznanie i optymalną analizę problematyki przemocy i agresji właśnie w interdyscyplinarnych prezentacjach, prowadzących do zgłębiania zjawiska. Współpraca przedstawicieli różnych dyscyplin i profesji zwiększa szanse znalezienia odpowiedzi na pytania o skuteczny system działań przeciw przemocy.